

دور أبعاد التوجه الديني في التنبؤ بالمسامحة لدى طلاب المدارس الثانوية في مدينة تبريز

اميد ابراهيمي

نادي الشباب والباحثين النخبة، فرع تبريز، جامعة آزاد الإسلامية، تبريز، إيران.

* المراسلات الموجهة إلى السيد اميد ابراهيمي؛ البريد الإلكتروني: ebrahimi_o@Tabrizu.ac.ir

معلومات المادة

الوصول: ٢٥ جمادى الثاني ١٤٣٩
وصول النص النهائي: ١٣ شعبان ١٤٣٩
القبول: ٢٠ شعبان ١٤٣٩
النشر الإلكتروني: ٩ شوال ١٤٣٩

الملخص

خلفية البحث وأهدافه: تعتبر المسامحة من المفاهيم التي تؤخذ بعين الاعتبار في الدين وعلم النفس الإيجابي، وقد تم التأكيد على دورها البناء في الصحة النفسية للأفراد وخلق علاقات صحية. لهذا السبب، فمن المهم تحديد العوامل التي من طبيعتها تسهيل التسامح. ومن هذا المنطلق فالغرض من هذا البحث، دراسة دور ابعاد التوجه الديني في تنبؤ المسامحة لدى طلاب المدارس الثانوية في مدينة تبريز.

منهجية البحث: لقد اجري هذا البحث بالطريقة الوصفية الارتباطية واشتمل المجتمع الاحصائي جميع طلاب المدارس الثانوية في المنطقة الثانية من مدينة تبريز وقد تم اختيار ٢٥٠ طالبا بطريقة اخذ العينات العنقودية متعددة المراحل وفقا لجدول مورجان. وقدملأوا استبيان "البورت و راس" للتوجه الديني ومقياس المسامحة لاحتشام زاده وزملائه. تم تحليل البيانات وتجزئتها باستخدام اساليب احصائية كمعامل ارتباط بيرسون ومعامل الانحدار الخطي المتعدد المتغيرات. تمت مراعاة جميع الموارد الاخلاقية في هذا البحث. وازضافة الى هذا فإن مؤلف المقالة لم يشيروا الى تضارب المصالح.

الكشوفات: اظهرت الكشوفات ان هناك علاقة ذات دلالة احصائية بين المسامحة وبين التوجه الديني الداخلي ($r=0.257$ و $p<0.005$)، لكنه لا توجد علاقة ذات دلالة احصائية بين المسامحة والتوجه الديني الخارجي كما ان نتائج معامل الانحدار الخطي يثبت انه يمكن للتوجه الديني الداخلي ان يتنبأ ٩% من التباين بشكل كبير.

الاستنتاج: وفقا للنتائج يمكن القول ان الاشخاص الذين يعتقدون بالتعاليم الدينية اعتقادا صادقا ويعملون بما فيهم يتممون الى المصالحة عند النزاع والخلاف وهم أكثر قدرة على المسامحة.

الكلمات الرئيسية:

التوجه الديني الخارجي
التوجه الديني الداخلي
المسامحة

يتم استناد المقالة على الترتيب التالي:

Ebrahimi O. Predicting interpersonal forgiveness based on religious orientation dimensions among high school students in Tabriz. J Res Relig Health. 2018; 4(3): 93- 102.

نقش ابعاد جهت‌گیری مذهبی در پیش‌بینی بخشودگی بین‌فردی در دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه دوم شهر تبریز

امید ابراهیمی

باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.
*مکاتبات خطاب به آقای امید ابراهیمی؛ رایانامه: ebrahimi_o@Tabrizu.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۲۳ اسفند ۹۶

دریافت متن نهایی: ۱۰ اردیبهشت ۹۷

پذیرش: ۱۷ اردیبهشت ۹۷

نشر الکترونیکی: ۲ تیر ۹۷

چکیده

سابقه و هدف: بخشودگی از مفاهیمی است که در مذهب و روان‌شناسی مثبت‌نگر به آن توجه؛ و به نقش سازنده‌ی آن در سلامت روانی افراد و ایجاد روابط سالم تأکید شده است. به همین دلیل شناسایی عواملی که می‌تواند بخشودگی را تسهیل نماید، دارای اهمیت اساسی است. از این‌رو، هدف پژوهش حاضر بررسی نقش ابعاد جهت‌گیری مذهبی در پیش‌بینی بخشودگی بین‌فردی در دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم شهر تبریز بود.

روش کار: این پژوهش از نوع توصیفی - همبستگی بود. از جامعه‌ی آماری دانش‌آموزان متوسطه‌ی ناحیه‌ی ۲، نمونه‌ی به تعداد ۲۵۰ دانش‌آموز پسر به‌صورت نمونه‌گیری خوشه‌ی چندمرحله‌ی و بر اساس جدول مورگان انتخاب شد. آزمودنی‌ها پرسش‌نامه‌های جهت‌گیری مذهبی آلپورت و راس و مقیاس بخشودگی بین‌فردی احتشام‌زاده و همکاران را تکمیل کردند. داده‌های به‌دست‌آمده با استفاده از روش‌های آماری همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی چندمتغیره تجزیه و تحلیل شد. در این پژوهش همه‌ی موارد اخلاقی رعایت شده است. علاوه‌براین، نویسنده‌ی مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی گزارش نکرده است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که بخشودگی بین‌فردی با جهت‌گیری مذهبی - درونی رابطه‌ی مثبت معنادار داشت ($r=0/257$ و $p<0/005$)، ولی با جهت‌گیری مذهبی بیرونی رابطه‌ی معناداری نداشت ($p>0/05$ و $r=-0/014$). همچنین نتایج رگرسیون نشان داد که جهت‌گیری مذهبی درونی می‌تواند ۹ درصد واریانس بخشودگی بین‌فردی را به‌طور معنی‌داری پیش‌بینی کند.

نتیجه‌گیری: بر اساس نتایج می‌توان گفت افرادی که به تعالیم مذهبی‌شان صادقانه اعتقاد دارند و بدان عمل می‌کنند، در هنگام تعارض و ناسازگاری مصالحه‌جو هستند و از توان بخشودگی بیشتری برخوردارند.

واژگان کلیدی:

بخشودگی بین‌فردی
جهت‌گیری مذهبی درونی
جهت‌گیری مذهبی بیرونی

استناد مقاله به این صورت است:

Ebrahimi O. Predicting interpersonal forgiveness based on religious orientation dimensions among high school students in Tabriz. J Res Relig Health. 2018; 4(3): 93- 102.

یکی از محدود واقعیت‌های مسلم زندگی بشری این است که نمی‌توان انسانی را یافت که هرگز احساس آزرده‌گی،

مقدمه

مذهبی با عملکرد سالم جسمی، عاطفی و اجتماعی رابطه‌ی مثبت دارند. بنابراین می‌توان ادعا کرد که باورها و رفتارهای معنوی احتمالاً منابع قدرتمندی برای تغییر درمانی هستند و می‌توانند نظامی برای بهبود و رشد روانی محسوب شوند (۸). این نوع باورها و انگیزه‌های مذهبی افراد در قالب جهت‌گیری‌های مذهبی درونی و بیرونی، دو عامل متمایزی که می‌تواند دانش ما را درباره‌ی ارتباط بین مذهب و رفتارهای افراد افزایش دهد، در نظر گرفته می‌شوند (۹). بر اساس نظریه‌ی آلپورت^۲، مذهب درونی^۳، مذهبی فراگیر و دارای اصول سازمان یافته و درونی شده؛ و عبارت است از یک تعهد انگیزشی فراگیر که غایت هدف است نه وسیله‌ی برای دستیابی به هدف‌های فردی، که داشتن ایمان به خودی خود ارزشی متعالی محسوب می‌شود؛ درحالی‌که مذهب بیرونی^۴ امری خارجی و ابزاری، با کارکرد ارضای نیازهای فردی مانند مقام و امنیت شناخته شده است که این نوع افراد از مذهب همانند وسیله برای رسیدن به حاجات خود استفاده می‌کنند (۱۰). با توجه به اینکه افراد در برخورد با رویدادهای تنشگر زندگی به نظام باورها و اعمالی تکیه می‌کنند که عواطف ناشی از موقعیت‌های دشوار را کاهش می‌دهد، پس می‌توان گفت مذهب در بیشتر موارد نقش میانجی دارد و در چنین شرایطی بر فرایندهای فکری و ارزیابی رویدادهای روزمره‌ی فرد تأثیر می‌گذارد، به‌طوری‌که برخی از پژوهشگران بر این باورند که به کمک باورهای دینی، مقابله با هیجان‌ها و شرایط اجتماعی تسهیل می‌شود (۱۱). افزون بر این، با وجود قدمت باورهای دینی، صاحب‌نظران حوزه‌ی روان‌شناسی مذهب در سطح نظری درباره‌ی آثار اعتقادات دینی بر افراد، دیدگاه‌های ضد و نقیضی مطرح کرده‌اند. الیس^۵ نوعی ارزیابی منفی از نقش و تأثیر مذهب بر سلامت روان داشته است، اما افرادی چون جیمز، یونگ، آلپورت، مازلو، آدلر و فروم^۶ با نگرشی مثبت از پیامدهای جهت‌گیری مذهبی بر بهداشت روانی سخن گفته‌اند (۱۲).

بررسی نتایج تحقیقات نشان‌دهنده‌ی مرتبط بودن عامل‌های متعدد معنوی درون فردی و بین فردی، با تجربه‌ی بخشودگی الهی، افزایش توانایی فرد در بخشودگی دیگران به وسیله‌ی فعالیت‌های مذهبی و ارتباط داشتن سطوح بالای ایمان و باورهای مذهبی با بخشودگی است (۱۳). به‌طوری‌که افراد

سرخوردگی، مورد خیانت واقع شدن، نومیدی و ظلم یا بی‌عدالتی را از سوی انسانی دیگر تجربه نکرده باشد. در چنین مواردی احساسات منفی مانند خشم، رنجش، نومیدی، اضطراب و یأس امری عادی است (۱). بازتاب این رنجش‌های عمیق و احساس بی‌عدالتی و اشتباه در روابط بین فردی، معمولاً به صورت انزجار و انتقام است که قدرتمندترین واکنش‌های هیجانی، از خشم تا اهانت و پرخاشگری را بر می‌انگیزد (۲). با توجه به اینکه انتقام محرک بسیاری از اعمال ننگ‌آور انسان مانند دیگرکشی و خودکشی است، نیاز به گزینه‌ی دیگری، یعنی بخشش^۱ که فرایند ارتباطی مؤثر و عملی انسانی در رویارویی با خطا و بی‌عدالتی محسوب می‌شود، آشکار می‌شود (۳). بخشودگی عبارت است از خصوصیتی که در اثر آن فردی که در روابط بین فردی، آزار یا صدمه دیده است، خطای فرد خاطی را گذشت می‌کند (۲). در بخشش، انگیزش‌های منفی مانند انتقام‌جویی در برابر فرد خاطی به انگیزش مثبت آشتی و خوش‌نیتی تغییر می‌یابد. به عبارت دیگر، بخشش انگیزش‌های تجدیدشده‌ی مرتبط با انگیزش‌های آشتی و خوش‌نیتی است (۴). بخشش به افراد می‌آموزد تا با آزاد ساختن خشم به شیوه‌ی سازنده، دیدن حادثه‌ی رنجش از دید فرد خاطی، بررسی دلایل وقوع رنجش، بررسی سهم خود فرد در وقوع رنجش، بررسی وقایعی که در آنها خودشان موجبات رنجش دیگران را به بار آورده‌اند، یافتن معنا در رنجش، ایجاد عادت بخشیدن و طلب بخشش؛ تغییرات هیجانی، شناختی و رفتاری در خود به وجود آورند و بر نابخشودگی از طریق عمل موهبت‌گونه‌ی بخشش پاسخ دهند (۵). همچنین بخشودگی مداخله‌ی است که بر نسل‌های آینده هم تأثیر می‌گذارد. الگوهای ایجاد شده در دوره‌ی کودکی، اغلب در روابط صمیمانه‌ی آینده متجلی می‌شود (۶) و به بهبود روابط، ابراز مناسب خشم و التیام زخم‌های عاطفی کمک می‌کند. عده‌ی نیز آن را دارای ماهیت اضدادی می‌دانند که موجب تقویت رفتار فرد خاطی و رشد شخصی می‌شود (۷).

بررسی‌ها نشان می‌دهد که تا دهه‌های اخیر روان‌شناسان توجهی به تأثیر بخشش در درمان و سلامت روانی نداشتند. در مقابل، مذهب همواره عفو و بخشش را عملی که آزادی روحی و روانی به همراه دارد، مطرح کرده است (۱). به‌طوری‌که بخشودگی را می‌توان بُعدی معنوی از ابعاد وجودی انسان در نظر گرفت. نتایج تحقیقات نشان داده است که ایمان و تعهد

²) Allport

³) intrinsic orientation

⁴) extrinsic orientation

⁵) Ellis

⁶) James, Jung, Allport, Maslow, Adler & Fromm

¹) forgiveness

جهت‌گیری مذهبی در پیش‌بینی بخشودگی بین فردی در دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه دوم بود.

روش کار

روش این پژوهش از نوع توصیفی - همبستگی بود. جامعه‌ی آماری پژوهش را کلیه‌ی دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه‌ی دوم ناحیه‌ی ۲ تبریز، به تعداد ۳۲۲۰ نفر تشکیل داد که در سال تحصیلی ۹۴-۹۵ مشغول به تحصیل بودند. از میان آنها نمونه‌ی شامل ۲۵۰ دانش‌آموز پسر به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ی و بر اساس فرمول مورگان $[P(1-P) + X^2]$ و درجه‌ی $d^2 = \frac{X^2 N P(1-P)}{S}$ و با خطای معیار $Z=1/96$ و اطمینان $d=0/05$ برآورد شد. بدین ترتیب که ابتدا شش مدرسه‌ی دولتی و از هر مدرسه دو کلاس انتخاب شد تا نمونه‌ی مورد نظر محقق شد. پرسش‌نامه‌ها با هماهنگی‌های به عمل آمده و با رعایت موازین اخلاقی شامل رضایت شرکت‌کنندگان، حسن رفتار، محرمانه بودن اطلاعات، تحریف نشدن داده‌ها و داده‌سازی، در کلاس‌ها توزیع و بعد از ۱۵ دقیقه جمع‌آوری شد. داده‌های پژوهش بعد از کنار گذاشتن پرسش‌نامه‌های مخدوش (۵ پرسش‌نامه)، از ۲۵۵ پرسش‌نامه جمع‌آوری شد و با استفاده از روش آماری پیرسون و رگرسیون خطی چندمتغیره تجزیه و تحلیل شد. ملاک‌های ورود به پژوهش اشتغال به تحصیل در زمان اجرای پژوهش، نداشتن مشکل روان‌شناختی شدید و همکاری با پژوهشگر بود. ابزارهای مورد استفاده در این پژوهش عبارت است از:

پرسش‌نامه‌ی بخشودگی بین فردی: این پرسش‌نامه که احتشام‌زاده، احدی، عنایتی و حیدری آن را طراحی کرده‌اند (۱۹)، دارای ۲۵ سؤال است که هدف آن سنجش میزان بخشودگی بین فردی و ابعاد آن در افراد مختلف (ارتباط مجدد و کنترل انتقام‌جویی، ۱۲ ماده؛ کنترل رنجش، ۶ ماده؛ و درک و فهم واقع‌بینانه، ۷ ماده) است. طیف پاسخگویی آن از نوع لیکرت چهار درجه‌ی است. در پژوهش احتشام‌زاده و همکاران برای سنجش روایی مقیاس بخشودگی بین فردی، از اجرای هم‌زمان آن با خرده‌مقیاس بخشودگی در خانواده‌ی اصلی^۴ استفاده شده، که همبستگی بین این دو مقیاس معنی‌دار به دست آمده است. این رابطه حاکی از روایی خوب این مقیاس است. همچنین پایایی پرسش‌نامه یا قابلیت اعتماد آن با استفاده از روش اندازه‌گیری آلفای کرونباخ محاسبه شد

مذهبی‌تر بخشودگی بیشتری دارند و فرد تحت تأثیر باورهای مذهبی خود به بخشودگی اقدام می‌کند (۱۴). گود و ویلافبای^۱ تعامل بین مذهب و معنویت در سازگاری روان‌شناختی نوجوانان را با طیف وسیعی از ابزارها، از جمله قربانی همسالان شدن، کیفیت دوستی و دلبستگی به والدین و همسالان مطالعه کرده‌اند (۱۵). نتایج به شکل برجسته‌ی حاکی از آن است که مذهبی بودن نوجوانان با سازگاری آنها، بدون توجه به معنویتشان، رابطه‌ی مثبت معنی‌دار دارد. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، نوجوانانی که اعمال و رفتار مذهبی انجام می‌دهند، سطوح کمتری از رفتارهای پرخطر نشان می‌دهند. پژوهش زارعی در بررسی رابطه‌ی جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی، بخشودگی و تعارض زناشویی نشان داد که بین جهت‌گیری مذهبی درونی و بخشودگی رابطه‌ی معنادار و مثبت؛ و بین جهت‌گیری مذهبی بیرونی و بخشودگی رابطه‌ی غیر معنادار و منفی وجود دارد (۱۶). نتایج مطالعات ابراهیمی نشان داد که جهت‌گیری بیرونی با بخشش رابطه‌ی ندارد، اما جهت‌گیری مذهبی درونی با بخشودگی رابطه‌ی مثبت و معنادار دارد، به‌طوری‌که می‌تواند ۱۲ درصد واریانس بخشودگی را پیش‌بینی کند (۱۷). علاوه‌براین، مرور پژوهش‌های تجربی نیز از نبود هماهنگی یافته‌ها درباره‌ی رابطه‌ی بین جهت‌گیری مذهبی و رفتارهای سلامت حکایت دارد. ایس اظهار داشت که تدین با تفکر غیر عقلانی و اختلالات عاطفی همراه است. درحالی‌که برگین^۲ با استفاده از شواهد، همراهی تدین با آسیب‌شناسی روانی را رد می‌کند (۱۸).

با توجه به اینکه یکی از مشکلات عمده‌ی مدارس مشکلات ارتباطی دانش‌آموزان است که اغلب به صورت الگویی ماندگار و مخرب تا بزرگ‌سالی نیز ادامه می‌یابد؛ همچنین به دلیل اینکه از یک سو به نقش بخشش در دوران بحرانی نوجوانی که می‌تواند به عنوان یکی از روش‌های پربارسازی؛ پیش‌قدم بودن، پیش‌قدم شدن، تقویت اراده، افزایش انتظار و امید بیشتر به آینده را در دانش‌آموزان تقویت کند، توجه کافی نشده است (۱)؛ و از سویی دیگر به دلیل پژوهش‌های پراکنده و نبود مطالعات منسجم، برجسته نشدن نقش این متغیرها در پیش‌بینی بخشودگی و خلأهای پژوهشی در زمینه‌ی بررسی هم‌زمان این متغیرها، انجام این پژوهش از اهمیت فراوانی برخوردار است. از این رو، هدف پژوهش حاضر بررسی نقش ابعاد

^۳ اداره‌ی آمار سازمان آموزش و پرورش

^۴ Family Forgiveness Scale (FFS)

^۱ Good & Willoughby

^۲ Bergin

۰/۶۸ به دست آمد.

یافته‌ها

شرکت‌کنندگان شامل ۲۵۵ پسر مقطع متوسطه‌ی دوم بودند که از هر پایه ۴ کلاس در دامنه‌ی سنی ۱۶-۱۸، با میانگین کل سنی ۱۷/۱ و از طبقه‌ی اقتصادی - اجتماعی متوسط انتخاب شد. در جدول شماره‌ی ۱ مشخصات جمعیت‌شناختی و در جدول شماره‌ی ۲ مشخصات توصیفی متغیرهای هوش معنوی، جهت‌گیری مذهبی و بخشودگی بین فردی نمونه‌های پژوهش گزارش شده است.

جدول ۱. مشخصات جمعیت‌شناختی نمونه‌های پژوهش

رشته‌ی تحصیلی	فراوانی	میانگین سنی	درصد
ریاضی	۷۸	۱۶/۸	۳۰/۱
تجربی	۹۳	۱۷/۲	۳۶
انسانی	۸۴	۱۷/۳	۳۳/۹
کل	۲۵۵	۱۷/۱	۱۰۰

که برای ارتباط مجدد و کنترل انتقام‌جویی ۰/۷۷، کنترل رنجش ۰/۶۶، درک و فهم واقع‌بینانه ۰/۵۷ و برای کل پرسش‌نامه ۰/۸۰ گزارش شده است (۱۹). در این پژوهش نیز پایایی به روش آلفای کرونباخ ۰/۷۰ به دست آمد.

مقیاس جهت‌گیری مذهبی: مقیاس جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی که آلپورت و راس آن را طراحی کرده‌اند، شامل ۲۱ ماده است. پرسش‌های ۱ تا ۱۲ برای نمونه «هدف از عبادات مذهبی تأمین یک زندگی شاد و آرام است» و «من عمدتاً به‌خاطر کسب حمایت و آرامش نماز می‌خوانم»، برای ارزیابی جهت‌گیری مذهبی بیرونی؛ و پرسش‌های ۱۳ تا ۲۱ برای نمونه «اغلب حضور خداوند را در زندگی‌ام احساس می‌کنم» و «نمازهایی که در هنگام تنهایی می‌خوانم به همان اندازه که آنها را در جمع می‌خوانم برایم حس و معنا دارد»، برای ارزیابی جهت‌گیری درونی به کار می‌روند. این مقیاس به روش لیکرت نمره‌گذاری می‌شود و در دامنه‌ی از «کاملاً موافقم» تا «کاملاً مخالفم» قرار دارد. به پاسخ‌ها نمره‌ی ۱ تا ۵ تعلق می‌گیرد. جان‌بزرگی همسانی درونی آن را ۰/۷۴ محاسبه کرده؛ و پایایی بازآزمایی آن نیز ۰/۷۴ به دست آمده است (۲۰). در پژوهش حاضر پایایی آن به روش آلفای کرونباخ

جدول ۲. مشخصات توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیرها	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	کمترین	بیشترین
بخشودگی بین فردی	۲۵۰	۶۱/۲۳	۱۰/۱	۳۳	۹۳
جهت‌گیری مذهبی بیرونی	۲۵۰	۲۲/۲۳	۳/۴۵	۱۳	۳۰
جهت‌گیری مذهبی درونی	۲۵۰	۳۳/۰۷	۵/۲۶	۲۵	۶۷

نتایج جدول شماره‌ی ۳ نشان می‌دهد که بین جهت‌گیری مذهبی درونی با بخشودگی ($r=0/257$ و $p<0/005$) رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود داشت؛ اما بین جهت‌گیری مذهبی بیرونی با بخشودگی گرچه رابطه‌ی منفی مشاهده شد، این رابطه معنادار نبود ($p>0/05$ و $r=-0/014$). در ادامه برای تعیین تأثیر هر یک از ابعاد جهت‌گیری مذهبی در بخشودگی بین فردی، از رگرسیون استاندارد استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره‌ی ۴ آمده است.

برای بررسی رابطه‌ی بین بخشودگی بین فردی با مؤلفه‌های هوش معنوی و ابعاد جهت‌گیری مذهبی، ماتریس همبستگی بین متغیرها در جدول شماره‌ی ۳ آمده است.

جدول ۳. ضریب همبستگی بین متغیرهای پژوهش

متغیر	۱	۲	۳
۱- بخشودگی بین فردی	۱		
۲- جهت‌گیری مذهبی درونی	۰/۲۹۸**	۱	
۳- جهت‌گیری مذهبی بیرونی	-۰/۰۳۸	-۰/۱۷۰**	۱

** $p<0/005$

جدول ۴. مدل رگرسیون سهم هر یک از ابعاد جهت‌گیری مذهبی در پیش‌بینی بخشودگی

متغیر	ضریب بتای غیر استاندارد	ضریب بتای استاندارد	انحراف معیار	معنی‌داری	R (همبستگی نیمه‌تفکیکی)	R ²
جهت‌گیری مذهبی درونی	۰/۳۵	۰/۲۸	۰/۱۱	۰/۰۰	۰/۲۹	۰/۰۹
جهت‌گیری مذهبی	۰/۵۵	۰/۱۹	۰/۲۵	۰/۰۸۱	۰/۰۰	۰/۰۰

می‌شود. به اعتقاد ورثینگتون^۳ و همکاران تعهد بالای مذهبی به افراد کمک می‌کند که راحت‌تر دیگران را ببخشند و از خطاهای آنها بگذرند؛ زیرا در ادیان بزرگ دنیا بر بخشایش تأکید بسیاری شده است و کسانی که تعهدات مذهبی قوی‌تری دارند با پیروی از اصول مذهبی خود احتمال بیشتری دارد که در زندگی گذشت نمایند (۲۲).

یافته‌ی بعدی نشان داد که بین جهت‌گیری مذهبی بیرونی با بخشودگی رابطه‌ی معناداری وجود نداشت. این یافته با نتایج تحقیقات زارعی و ابراهیمی همسو است (۱۶ و ۱۷). در تبیین این یافته می‌توان گفت چون افراد با جهت‌گیری بیرونی، مذهب را وسیله‌ی برای دستیابی به اهداف و ارضای نیازهای فردی می‌دانند و از آن به عنوان وسیله برای رسیدن به حاجات خود استفاده می‌کنند (۱۰)، به‌طوری‌که اعمال و مناسک مذهبی را در معرض دید دیگران و برای دریافت تقویت و پاداش‌های بیرونی انجام می‌دهند؛ در نتیجه نگرش درونی و اعتقاد قلبی این افراد به مذهب ضعیف است و نمی‌توانند با نظام باورهای مذهبی خود به بخشش اقدام کنند. از طرفی چون بخشش اصیل فرایندی واقعی به کمک درک و فهم و نظام شناختی است، حتی اگر چنین افرادی به بخشش تظاهر کنند، چون از ته دل نبخشیده‌اند و این عمل را برای خوشایند دیگران انجام داده‌اند، پس درد و رنجش حاصل از خطای دیگران در دل آنها انباشته می‌شود و امکان همدلی که مؤلفه‌ی اساسی بخشش است، پایین می‌آید. در نتیجه چنین افرادی نمی‌توانند شرایط خطا و عوامل مؤثر بر آن را درک کنند. به باور الیس چنین افرادی به دلیل اینکه افکار سالمی ندارند از پیامد رفتار خود در رنج و عذاب خواهند بود و بخششی که موجب بازسازی ارتباط بین فردی شود اتفاق نخواهد افتاد. نکته‌ی دیگر این است که باید در اینجا مد نظر قرار داد درآمیختگی تعهد و جهت‌گیری مذهبی و پیامدهای آنها و ضعیف بودن چارچوب مبدأ درونی و بیرونی است که آلپورت مطرح کرده است؛ مثلاً شرکت در مراسم مذهبی با هر نوع جهت‌گیری مذهبی موجب آرامش و کاهش اضطراب می‌شود و فرض این است که مذهب بیرونی کمتر از مذهب درونی جنبه‌ی درمانگرانه و پیشگیرانه دارد (۲۰). با این اوصاف نمی‌توان خط دقیق و مشخصی درباره‌ی تأثیر جهت‌گیری مذهبی بر بخشش بیان داشت و رابطه‌ی پیچیده‌ی آنها را به

مندرجات جدول شماره‌ی ۴ نشان می‌دهد که متغیر جهت‌گیری مذهبی درونی در پیش‌بینی بخشودگی بین فردی از نظر آماری معنادار است ($p < 0.000$ و $R = 0.29$) و توانسته ۹ درصد از واریانس بخشودگی بین فردی را تبیین کند، اما جهت‌گیری بیرونی نقش معناداری ندارد. با توجه به مدل کلی، در مجموع دو متغیر جهت‌گیری مذهبی توانسته‌اند ۹/۶ درصد تغییرات بخشودگی بین فردی را تبیین کنند.

بحث

هدف پژوهش حاضر پیش‌بینی بخشودگی بین فردی بر اساس ابعاد جهت‌گیری مذهبی در دانش‌آموزان مقطع متوسطه‌ی دوم بود. نتایج به‌دست‌آمده نشان داد که بین جهت‌گیری مذهبی درونی با بخشودگی بین فردی رابطه‌ی مثبت و معنی‌داری وجود داشت. یعنی هر چه گرایش مذهبی درونی و اعتقاد قلبی به آن بیشتر باشد، توان بخشودگی بیشتر می‌شود. این یافته با نتایج تحقیقات گورساج و ها^۱، گود و ویلافلای^۲ و همچنین زارعی و ابراهیمی در این زمینه همسو است (۱۴-۱۷). در تبیین این یافته می‌توان گفت افراد مذهبی دارای جهت‌گیری درونی، روان‌بنه‌هایی دارند که نحوه‌ی ارزیابی آنها را از رویدادهای استرس‌زا تحت تأثیر قرار می‌دهد. این افراد، معمولاً از شیوه‌های رویارویی مسئله‌محور استفاده می‌کنند و در موقعیت‌های مختلف سازش بهتری نشان می‌دهند (۲۱). به‌طوری‌که در جهت‌گیری مذهبی درونی افراد معنای بیشتری در زندگی احساس می‌کنند و به مذهبشان اعتقاد قلبی دارند. این نگرش مذهبی عمیق و قلبی موجب می‌شود افراد حوادث منفی زندگی را دارای درجه‌ی تهدید کمتری ارزیابی؛ و به حوادث خوش‌بینانه نگاه کنند و امیدواری و معنی‌جویی بیشتری در خود ایجاد نمایند. رایج‌ترین انگیزه‌ی افراد مذهبی درونی برای چشم‌پوشی از خطای دیگران، نزدیک شدن به خدا از طریق بخشیدن افراد خاطی و پذیرش این باور است که بخشش خطای دیگران موجب بخشش آنها از جانب خداوند می‌شود (۲۲). از طرفی چون افراد با جهت‌گیری مذهبی درونی عمیقاً به دستورهای مذهبی معتقدند و مذهب افراد را به خوش‌خلقی و خوش‌نیتی دعوت کرده است، پس به وسیله‌ی اعتقادات مذهبی تشریفات مصالحه فراهم می‌آید؛ در نتیجه انگیزه‌ی پایین می‌آید و امکان بخشش نیز فراهم

^۱) Gorsuch & Hao

^۲) Good & Willoughby

^۳) Worthington

از این رو، در بحث از تأثیر مذهب بر بخشش باید این موارد پیچیده را مدنظر قرار داد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان داد باورهای دینی قادر است همچون تعدیل‌کننده‌ی رنجش‌ها و ناسازگاری‌ها عمل کند و موجب بخشودگی و ارتباط سازنده‌ی بین فردی شود. به عبارت دیگر ایمان راستین به خداوند نظام شناختی در فرد به وجود می‌آورد که بر اثر آن رویدادهای فشارزای زندگی به صورت تجربه‌ی یادگیری و فرصت برای رشد و تعالی، تجربه می‌شود و در اثر چنین تلقی، قدرت بخشودگی و سلامتی افراد افزایش؛ و رفتارهای انتقام‌جویانه‌ی آنان کاهش می‌یابد. پژوهش حاضر از این جهت می‌تواند جنبه‌ی کاربردی داشته باشد. از این رو، آموزش و پرورش و سازمان‌های مربوط به سلامت و بهداشت دانش‌آموزان، می‌توانند با مداخلات مذهبی به ارتباط سالم بین فردی دانش‌آموزان کمک کنند.

نمونه‌ی پژوهش حاضر به دانش‌آموزان متوسطه‌ی دوم با فرهنگ بومی اختصاص داشت؛ بنابراین تعمیم نتایج آن به گروه‌های دیگر با ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و فرهنگ متفاوت، با محدودیت همراه است. برای پیگیری معتبرتر نتایج لازم است گروه وسیع‌تری از افراد سنجیده شود. نتایج این پژوهش فقط می‌تواند راهگشای پژوهش‌های بزرگ‌تری قرار گیرد. از طرفی از ابزار سنجش مذهبی نیز در پژوهش‌هایی انتقاد شده است، که لازم است پژوهش‌های تجربی برای بررسی بیشتر صورت گیرد. محدودیت دیگر این پژوهش، سنجش صفت بخشودگی و نادیده گرفتن بخشودگی وابسته به موقعیت بود، در صورتی که ممکن است این عوامل به شکل جداگانه نتایج را تحت تأثیر قرار دهند. بر این اساس می‌توان پیشنهاد کرد که پژوهش‌های آتی گستره‌ی وسیع‌تری از جمعیت و فرهنگ‌های مختلف را در زمینه‌ی مذهب و بخشودگی بررسی کنند. علاوه بر این، به لحاظ کاربردی نیز پیشنهاد می‌شود آموزش‌های مذهبی در مدارس برای بالا بردن بخشودگی دانش‌آموزان مدنظر قرار گیرد.

قدردانی

از همه‌ی دانش‌آموزانی که در این پژوهش یاریگر پژوهشگر بوده‌اند، تشکر و قدردانی می‌شود.

تضاد منافع

تبیین کرد. به‌علاوه یافته‌ی دیگر پژوهش نشان داد که مؤلفه‌ی جهت‌گیری مذهبی درونی می‌تواند بخشودگی بین فردی را به شکل مثبت و معناداری پیش‌بینی؛ و ۹ درصد از واریانس بخشودگی بین فردی را تبیین کند. اما جهت‌گیری بیرونی توان پیش‌بینی بخشودگی را به صورت معنادار ندارد. این یافته با نتایج تحقیقات زارعی و ابراهیمی همسو است (۱۶ و ۱۷). در تبیین این یافته درباره‌ی سهم جهت‌گیری مذهبی در پیش‌بینی بخشودگی، می‌توان گفت چون باورهای مذهبی در سازش با رنجش و تنیدگی زندگی نقش دارد و می‌تواند ارزیابی‌های فرد را از رویدادها تحت تأثیر قرار دهد؛ افراد با جهت‌گیری مذهبی درونی به دین و دین‌داری به یک عامل اصلی برای احساس معنا در زندگی رسیده‌اند و اعتقادات و باورهای مذهبی اثر بالقوه‌ی بر تعارض و ناسازگاری دارد و ممکن است در کمک به افراد در درک و مقابله با حوادث زندگی، از طریق راهنمایی، حمایت و دادن امید نقش مهمی داشته باشد (۲۳). از طرفی بخشودگی هم خصیصه‌ی است که ادیان آسمانی به طرق مختلف انسان را به رعایت آن توصیه می‌کنند و آیات و روایات متعدد نیز دال بر اهمیت بخشایش از دیدگاه آیین‌های الهی است. چون افراد با جهت‌گیری مذهبی درونی نیز به تعالیم مذهبشان صادقانه اعتقاد دارند و اعمال مذهبی آنها از عقیده و علم باطنی سرچشمه می‌گیرد، در هنگام اختلاف و ناسازگاری، به توصیه‌های مذهب عمل نموده و با گذشتی زیبا دیگران را مشمول عفو خود می‌سازند.

نکته‌ی بحث‌برانگیز دیگر در اینجا سازوکار تأثیر مذهب بر بخشش است. آیا مذهب به عنوان سازوکار مقابله‌ی عملی؛ و از درگیری و خشونت جلوگیری می‌کند؟ آیا به عنوان یک عامل موجب سرکوبی نشانه‌ها یا استحالتهای آنها در چارچوب رفتاری و فکری و موجب فروکش شدن خشم و انتقام می‌شود و مقدمات مصالحه و بخشش را فراهم می‌کند؛ یا اینکه در نهایت مذهب چارچوبی از نظر معنوی و شناختی فراهم می‌کند که موجب وحدت‌یافتگی درونی افراد و همدلی با دیگران می‌شود؟ واقعیت این است که چنین رابطه‌ی، به دلیل اینکه این پژوهش هم با جمع‌آوری اطلاعات از راه پرسش‌نامه صورت گرفته و امکان سوگیری پاسخ در نمونه‌ی پژوهش وجود داشته، پیچیده و بحث‌پذیر است. برخی مطالعات نشان می‌دهد که سازوکار تأثیر مذهب بیشتر به وحدت‌دهی آن به چارچوب رفتارها و شخصیت مربوط است، به ویژه مذاهبی که توحید‌یافتگی آنها در سطح بالاتری است (۲۰) و چون بخشش هم در بعضی متون صفتی شخصیتی در نظر گرفته شده است،

the spouses' cancer patients. *Health Psychology*. 2015; 4(14): 79-97. (Full text in Persian)

13. Amani M, Shiri E, Rajabi S. The Role of Spiritual and Emotional Intelligence in Predicting of Students' Forgiveness. *Knowledge & Research in Applied Psychology*. 2014;1(15):73-80. (Full Text in Persian)

14. Gorsuch RL, Hao JY. Forgiveness: An exploratory factor analysis and its relationships to religious variables. *Review of Religious Research*. 1993;34:333-347.

15. Good M, Willoughby T. The Role of Spirituality versus Religiosity in Adolescent Psychosocial Adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*. 2006;35:41-55.

16. Zarei M. Investigate the relationship between religious orientation, forgiveness and marital conflicts, Department of Psychology and Educational Sciences, Allameh University, 2013. (Full Text in Persian)

17. Ebrahimi O. Investigating the relation between Spiritual intelligence components and religious orientation dimensions with interpersonal forgiveness among students in high school of Tabriz city. Department of Human and Educational Sciences, Islamic Azad University- Tabriz Branch, 2015. (Full Text in Persian)

18. Bayani AA, Goodarzi H, Bayani A, koochaki A. The relationship between religious orientation and anxiety and depression in students. *JOURNAL OF FUNDAMENTALS OF MENTAL HEALTH*. 2009,10(3),209-214. (Full Text in Persian)

19. Ehteshamzadeh P, Ahadi H, Enayati MS, Heidari A. Construct and Validation of a Scale for Measuring Interpersonal Forgiveness. *Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology*. 2011;16(4):443-455. (Full Text in Persian)

20. Janbozorgi M. Religious orientation and mental health. *Research in Medicine*. 2007,31(4):345-350. (Full Text in Persian)

21. Badri R, Farid A. The relationship between intrinsic religious orientation and physical health behavior, mental, spiritual and the role of mediator assess challenging. *culture strategy*. 2012,20:67-72. (Full Text in Persian)

22. Asgari P, Roshanh Kh, Abafat H, Asgari M, Zamiri A. The relationship between religious beliefs, happiness with forgiveness among college students of Islamic Azad University. *New findings in psychology*. 2011,8(21):101-112. (Full Text in Persian)

23. Pargament KI, Grevengoed N, Kennell J, Newman J, Hathaway W, Jones W. Religion and the problems solving process: Three styles of coping. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 1988; 27:90-104.

نویسنده‌ی مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی درباره‌ی این پژوهش گزارش نکرده است.

References

1. Ebrahimi E, Navabinejad SH. Compare the effectiveness of group counseling based on forgiveness and hope the general anxiety Secondary school students in Tehran. *Journal of Family and forgiveness*, 2013;10(3):55- 75. (Full Text in Persian)

2. McCullough ME, Garth Bellah C, Dean Kilpatrick S, Johnson JL. Vengefulness: Relationships with forgiveness, rumination, well-being, and the big five. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2001;27(5):601-10.

3. Bradfield M, Aquino K. The effects of blame attributions and offender likableness on forgiveness and revenge in the workplace. *Journal of Management*. 1999;25(5):607-31.

4. Hook JN. Forgiveness, Individualism and Collectivism. (thesis dissertation). Partial fulfillment of the requirements for the degree of master of science, Virginia Commonweals University. 2007. (Dissertation)

5. Park JH. Validating the effectiveness of a forgiveness intervention program for adolescent female aggressive victims in Korea. Unpublished doctoral dissertation. University of Wisconsin-Madison. 2003. (Dissertation)

6. DiBlasio F, Benda B. Forgiveness Intervention with Married Couples: Two Empirical Analyses, *Journal of Psychology and Christianity*. 2008;13:131-145.

7. Salahian A, Sadegi M, Bahrami F, Sharifi M. Relationship between emotional intelligence and forgiveness with marital conflict. *Journal of Psychological Studies*. 2011;6(2):3-17. (Full Text in Persian)

8. Ghafoori S, Mashhadi A, Abadi H. The effectiveness of spiritual psychotherapy based on forgiveness in order to increase marital satisfaction and prevent marital conflicts of couples in the city of Mashhad. *Journal of Fundamentals of Mental Health*. 2013;15(4):45-57. (Full Text in Persian)

9. Yeganeh T. The role of religious orientation in defining hope and psychological well-being of women with breast cancer. *Iranian Journal of Breast Disease*. 2014;6(3):47-56. (Full Text in Persian)

10. Allport GW, JM. R. Personal religious orientation and prejudice. *J Pers Soc Psychol*. 1967;5:432-43.

11. Hadiyanfar H. feeling well-being and religious activities in a group of Muslims. *Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology*. 2006;11(2):224-32. (Full Text in Persian)

12. Aghayosefi A, Kharbu A, Hatami HR. The role of rumination on psychological well-being and anxiety